

Nagy Margit-Veronika

Babeş-Bolyai Tudományegyetem

Szociológia és Szociális Munka Kar

Mentálhigiéné Magiszteri Szak

I. év

Dr. Antal Imola adjunktus

Babeş-Bolyai Tudományegyetem

Szociológia és Szociális Munka Kar

Mentálhigiéné Magiszteri Szak

Intézetben szocializált fiatalok jövőképe

2009

Kolozsvár

Tartalomjegyzék

Kivonat

Bevezető

I. Elméleti rész

1. Fogalmak meghatározása
2. Romániai törvénykezés az intézetek működéséről
3. A serdülőkor életkori sajátosságai
4. A fiatalkor életkori sajátosságai
5. Rendszerelmélet a szociális munkában
 - 5.1. Az ökológiai rendszerelmélet
 - 5.2. A rendszerszemlélet
6. Mentálhigiénia/lelki egészségvédelem
 - 6.1. Egészség és jól-lét, avagy az egyén megküzdését meghatározó tényezők

II. Kutatási rész

1. Az intézet bemutatása, története
2. A felmérés bemutatása
 - 2.1. Metaanalízis
 - 2.2. A felmérés célja
 - 2.3. A felmérés hipotézisei
3. A felmérés módszertani része
 - 3.1. A minta kiválasztása
 - 3.2. Az alkalmazott módszerek
4. A felmérés eredményeinek bemutatása
 - 4.1. A kérdőívek egyéni kiértékelésének eredményei
 - 4.2. A kompetencia-felmérés értékeinek kiértékelése

Konklúziók

Ajánlások

Beavatkozási terv

Bibliográfia

Mellékletek

A dolgozat kivonata

Dolgozatomban egy helyzetképet mutatok be, mely a Marosvásárhelyi Lazarenum Alapítvány keretében működő Lidia Gyermekotthon lakóinak jövőképét célozza átfogni.

A dolgozat bevezető része az intézet céljának és életének rövid bemutatását tartalmazza, majd a felmérésben résztvevő serdülők és fiatalok jelen helyzetét.

Célja: egyéni beavatkozási tervek megfogalmazása és alkalmazása, konkrétan egyéni mentálhigiénés projektek előkészítő felmérése.

A felmérésben résztvesz 12 személy, 14-20 évesek. Az ő helyzetük és szükségleteik minél pontosabb felmérése érdekében az alkalmazottak értékelését is bemutatom, mely a fiatalok különböző kompetenciáit méri.

A dolgozat témája abból a szükségletből született, mely napjaink nagy problémájaként van jelen a családtípusú gyermekotthonokban: a gyermekek serdülővé válásának nehézségei, illetve a 18. életévüket betöltött intézetben szocializált fiatalok jövőjének kérdése.

Bevezető

Jelen dolgozatom egy sajátos szükségletből született, mely konkrétan a romániai gyermekvédelem doméniumában működő civil szervezetek: gyermekotthonok, családtípusú intézetek, rezidenciális típusú otthonok nehézségeként van jelen.

A rendszerváltást követő gyermekjogvédelmi intézkedések következtében olyan gyermekotthonokba helyezték az elhagyott, veszélyeztetett, árva kisgyermeket, melyek családtípusú intézetként, kiscsoportban -nevelő szülő, szociális nevelő általi szocializálás/nevelés formában működtek. Legoptimálisabb helyzet a családban való elhelyezés volt, azonban ez a folyamat lassabb alakulása miatt, sok olyan civil szervezet jött létre, melynek célja 10-20 kisgyermek felnevelése/szocializálása volt.

A 20 éve történő rendszerváltást követően, társadalmunk a civil szféra területén, a gyermekjogvédelem terén annak a jelenségnek a szemlélője, amikor az intézetben szocializált kisgyermekek elérték 18., 20. életévüket. Erre a helyzetre adaptáltak az új típusú, civil szervezetek által működtetett intézetek, melyeknek célja a 18. életévüket betöltött intézetben felnövő fiatalok társadalomba való integrálása, taníttatás vagy munkakeresés által.

2004-ben írt államvizsga dolgozatomban a romániai hátrányos helyzetű gyermekek intézetben való szocializálási lehetőségeit mutatta be, amikor az intézetben levő gyermekek többsége a serdülőkor kezdetén volt. Az akkori dolgozatomban bemutattam a Lazarenum Alapítvány keretében működő Lidia Gyermekotthont, mely dolgozat védésének során hangsúlyos kérdést intéztem felém a vizsgáztató bizottság: Mi lesz ezekkel a gyermekekkel, amikor betöltik a 18. életévüket? Ez a kérdés ma lett nagyon fontos és sürgető. Ma, amikor az akreditált civil családtípusú otthonok többsége arra az elhatározásra jutott, hogy változtatnia kell.

A változtatás szükségletének kiváltó tényezői között a gyakorlatlanság, a serdülőkori problémák, a nem megfelelő személyiségjegyek kialakulása, a deviáns magatartás a fiatalok körében, a serdülő- és fiatalkor kitolódása mind közrejátszik. Az intézeteket váratlanul érte ez a felismerés és sürgössé vált az átalakulás.

Dolgozatomban egy ilyen intézmény helyzetét és lakóinak nehézségeit mérem fel, mely felmérés azt a célt szolgálja, hogy minél hatékonyabb beavatkozás révén lehessen a kezdeti célt többé-kevésbé megvalósítani.

Az intézet szociális munkása ként igyekszem minden területen körülírni mind a szervezeti szükségleteket, mind pedig az egyéni szükségleteket.

I. Elméleti rész

1. Fogalmak meghatározása

- Civil szervezet
- Család típusú intézet
- Rezidenciális típusú intézet
- Mentálhigiénia
- Hátrányos helyzet
- Szocializáció
- Kompetencia
- Mentálhigiénés projekt
- Tranzit home

2. Romániai törvénykezés az intézetek működéséről

272/2004 Törvény: Kézikönyv a gyermekek jogainak védelme és promóváása érdekében

- Az elhelyezési központok családtípusú házakká való konvertálása, megfelelő személyzettel, kapacitás: 8-12 gyermek
- 272/51 cikkely a 18. életévüket betöltött fiatalokra vonatkozik: maradhat a családtípusú otthonban, illetve bekerülhet rezidenciális típusú házba, amennyiben iskolába jár vagy munkát vállal.
- Az elhelyezési központok, családtípusú házak speciális személyzete: családorvos, pszichológus, szociális munkás, egészségügyi asszisztens, nevelő, szociál pedagógus, adminisztratív személyzet. (Monitor Oficial 822/12. IX. 2005)

A 272. Törvény alkalmazásának kézikönyve

286/2006. 06. 06 Határozat: a szociális szolgáltatási tervek és egyéni tervek alkalmazásának módszertana (PIS, PIP)

21/2004. 02. 26. Rendelet, rezidenciális típusú gyermekvédelmi szolgáltatások standard követelményei

3. A serdülőkor életkori sajátosságai

A serdülőkor szakasza Freud, Erickson, Piaget szerint 11/13-19 évig tart.

- Freud pszichoszexuális fejlődési szakasza: genitális szakaszként írta le, mely szakasz átvezető a felnőtt szexualitás érett fázisába. E szakaszban a korábbi fejlődési szakaszok történései,

élményei újraelvénednek és újrarendeződnek. A krízis vagy a megoldatlan konfliktusok meggátolhatják a fejlődést, melynek következtében kialakulhat fixáció. (Bernáth, Solymosi, 1997)

- Erickson e szakaszt pubertás vagy adolescencia szakaszaként írta le, mely szakasz pszichoszociális konfliktusa az identitás vagy szerepdiffúzió. Szerinte a fejlődés szociális viszonyokon keresztül zajlik, sikere az egyes szakaszokban felmerülő krízisek és életproblémák megoldásán múlik. (Bernáth, Solymosi, 1997)

- Piaget értelmi fejlődés szakaszaiban a serdülőkor a formális műveletek kora, mely szakaszra a formális gondolkodás jellemző: logikus gondolkodás, összefüggések megértése, hipotézisekkel való operálás. (Bernáth, Solymosi, 1997)

Komlósi Piroska a serdülőkorúak társadalmi helyzetét a következőképpen ábrázolja: „Sajnálatos tény, hogy társadalmi szinten is megoldatlan a kamaszok szükségleteinek megértése és támogatása.(...)még a betegellátás szintjén is úgy tűnik, hogy e korcsoport a senki földje, ugyanis nem tekinti senki sajátjának...”(Komlósi, in Gerevich, 1997) Ugyanezt a nézőpontot vallja Buda Béla, aki azt mondja, hogy a serdülők már nem férnek bele a gyermekellátásba és még nem férnek bele a felnőtt ellátásba. (Buda, 2003)

Vekerdy e korszakot sajátosan és humorosan írja le, a maga nehézségeivel és jellemzőivel együtt, Weöres Sándor szavaival mutatja be e korosztályt: „Az ember még nem ember,/Csak zavarosfejű, veszélyes kamasz.” (Vekerdy, 1997, 105.old.)

A serdülőkor erős instabilitás és érzelmi konfliktusok időszaka, a biológiai érés hatása miatt. Az élet második évtizedében kezdődő biológiai változás eredményeként a serdülő testképe gyorsan változik, az elsődleges nemi szervek funkcionálisan éretté válnak, a másodlagos nemi jelleg pedig egyre erősebben határozza meg a nemi identitást. Mindezek a tényezők lelkiileg megviselik a serdülőket, hiszen alig ismer önmagára testképe hirtelen változása miatt. (Cole-Cole, 2006)

Erickson pszichoszociális fejlődés-elmélete alapján a serdülőkor az ötödik szakasza az egész életen át tartó fejlődési folyamatnak. A serdülők legfontosabb feladata a személyes azonosságtudat, az identitás megtalálása. Elkötelezettségeket támaszt a személlyel szemben, mely a pályaválasztás és a kapcsolatok-teremtésének feladatát jelenti. (Jávorszky, 2001)

A serdülőkor életszakasz krízise az identitás és szerepkonfúzió között húzódik. Az identitás alatt az integrált én érzést érti Erickson, mely a Ki vagyok én? kérdésre adott válasz keresését teszi szükségessé a serdülő személy számára. A szerepkonfúzió az énkép sok összetevőjéből adódó összeegyeztetlenségének eredménye. E két jellemző összefüggő hatása abban manifesztálódik, hogy minél inkább sikerül az énidetitást kialakítani, annál harmonikusabb lesz a személyiség, nem

alakul ki szerepkonfúzió. Tehát a fő feladata e korszaknak az éniidentitás érzés kialakulása. (Carver-Scheier, 2003)

4. A fiatal felnőttkor életkori sajátosságai

A fiatal felnőttkor szakasza Erickson szerint 20-40 évig tart.

- Erickson e szakaszt fiatal felnőttkornak nevezi, melyet az identitás vagy szerepdiffúzió pszichoszociális konfliktus jellemez. Ennek az életkornak a konfliktusa az intimitás az izolációval szemben. Az intimitás előfeltétele az identitás kialakulása, azonban az énazonosságában bizonytalan fiatal az interperszonális intimitástól vagy visszariad, vagy válogatás nélkül kezdeményez kapcsolatokat. Ennek a konfliktusnak a megoldatlansága, az interperszonális intim kapcsolatok elkerülése elmagányosodást, izolációt eredményezhet, amikor a szociális elszigetelődés személyiségjeggyé válhat. (Bernáth, Solymosi, 1997 / Jávorszky, 2001)

5. Rendszerelmélet a szociális munkában

Az általános rendszerelméletet a XX. század első felében dolgozta ki Ludwig von Bertalanffy filozófus. Ezt az elméletet C. B. Germain, A. Gitterman és mások alkalmazták az ökológiai rendszerre és a humán rendszerre egyaránt. Az elmélet alap jellemzője az, hogy a problémákat a maga környezeti kontextusában kell értelmezni és elemezni. (Roth-Szamosközi, 2003)

A szociális munka által alkalmazott elméleti irányzatok közül a rendszerelmélet egyik közkedvelten és gyakran alkalmazott elméleti modell, mely abban segíti a szakembereket, hogy megértsék és rendszerezni tudják az egyén környezetét, mely sokrétűségével hatással van az egyénre és problémájára. A rendszerelmélet értelmezési kerete az egyén sok esetben oly bonyolult problémáinak, mely gyakorta több problémának tömörülése és melyek a különböző szinteken jelentkeznek. (Tánczos, 1994)

A rendszerelmélet modelljét Dean Pierce szemlélteti a legátfogóbban, melyet a szociális munka beavatkozási szintjein/a probléma elemzési szintjein keresztül mutat be.

1. *Ökológiai szint*
2. *Társadalmi szint*
3. *Kulturális szint*
4. *Közösségi szint*
5. *Családi és kiscsoport szint*

6. *Interperszonális (személyközi kapcsolatok) szint*

7. *Intrapersonális (személyen belüli) szint* (Pierce, in.Balogh, 2001, 25-40. old.)

5.1. Az ökológiai rendszerelmélet

Az ökológiai rendszerelmélet kiemelkedő egyénisége R. Barker, aki megpróbálja az emberi viselkedésre az ökológia módszereit alkalmazni. Ebben a szemléletben az ökológiai rendszerelmélet jellemzői a következők: dinamikus kapcsolat áll fenn az emberi viselkedés és a környezet között; a vizsgálatok természetes környezetben történnek mindig; a megfigyelés és az elemzési egység globális és összefüggő.

Az elmélet módszerei: a szisztematikus analízis, mely szerint az egyén a rendszer része, a rendszerben kommunikáció zajlik le, az információ átadása meghatározza a személy viszonyulását, viselkedését; a történeti módszer a viselkedést az események egymásutánjában írja le. (R. Barker, in.Porkolábné Dr. Balogh, 1988)

Az ökológiai rendszer szintjei Bronfenbrenner alapján a következők:

1. *Mikroszisztéma*, mely magába foglalja a személyközi kapcsolatokat, az egyéni szerepeket, az elvárt szerepeket, cselekvéseket stb.

2. *Mezoszisztéma*, ezen a szinten van a tág család, szomszédság, közösség, iskola, munkahely, barátikör stb.

3. *Exoszisztéma*, azokat az alrendszereket összegzi, melyekkel az egyén nem áll közvetlen kapcsolatban, azonban hatást gyakorol az egyénre a személyközi kapcsolatokon keresztül, pl. a szülők munkahelyének hatása a gyermekekre.

4. *Makroszisztéma*, ez maga a legtágabb környezet alrendszere, mely az értékeket, normákat, előítéleteket, szokásokat, kulturális elemeket, attitűdöket foglalja magába, melyek által hatást gyakorol a személyre. (Roth-Szamosközi, 2003, 105. old.)

Az egyén és a környezet közötti interakciók alrendszerei:

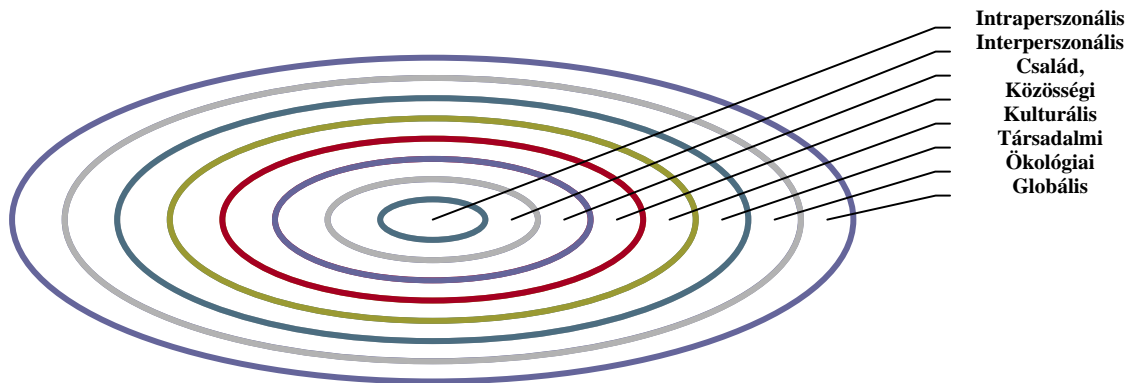
1. *Individuális alrendszer*, mely meghatározza az egyén beilleszkedését a társadalmi környezetbe. Ide sorolhatóak: biológiai-, kognitív-, érzelmi-, viselkedés/magatartás-, motivációs alrendszerek.

2. *Személyközi alrendszer*, az egyén és az emberek közti kapcsolatokra és viszonyokra vonatkozik, melyek hatást gyakorolnak a személyre. Ezek a következők: szülő-gyermek-, házastársi-, rokoni-, baráti-, szomszédi-, kollegális-, referencia személyekkel való kapcsolatok.

3. *Szervezetek, intézmények és közösségek alrendszere*, arra vonatkozik, hogy az egyén tevékenységei és kapcsolatai egyaránt formálisan szervezett keretekben zajlanak, mint pl. iskola,

egyház, kulturális intézmények, kórház, munkahely, politikai szervezetek, adminisztratív szolgáltatások stb., melyeknek formális jellege hatással van a kapcsolatokra, a személyre.

4. *Fizikai környezet alrendszere*, a természetes környezetre értelmezendő, amelyben az egyének élnek, ezek a következők: földrajzi környezet, éghajlati feltételek, növényzet, állatvilág, szennyezettség stb. Szintén ide sorolható az ember által alkotott mesterséges környezet is maga, mint: település, negyed, lakóház, épületek rendszere, városi és falusi építészet stb. (Roth-Szamosközi, 2003, 102-104. old.)

1. ábra, A rendszerelmélet szintjei

5.2. A rendszerszemlélet

Összegezvén a fenti elméletet, a rendszerelmélet a szociális munkában eredményez egyfajta rendszerszemléletet, mely rendszerszemlélet standardizáltan meghatározza a szociális munkások számára a kliens problémáihoz való viszonyulás, illetve a probléma elemzésének módját. A klienst, legyen az maga a személy, család, csoport, szervezet, akár közösség is, mindig a maga környezetében vizsgáljuk, a rendszer minden szintjén mérjük fel mind a klienst, mind pedig a problémáit, illetve meglévő vagy hiányzó erőforrásait.

A rendszerben való szemlélet arra is vonatkozik, hogy a kliens mindig tagja egy adott emberekből álló csoportnak, legyen ez kisebb vagy nagyobb csoport, legyen ez a család, az osztály, az iskola, a munkahely, a barátikör. Egy adott probléma esetén nem avatkozhatunk be csak a kliens szintjén, hanem egységes egységként kell kezelnünk mindazokat, akik kapcsolatban állnak a klienssel, hiszen a probléma kialakulása és fenntartása az egész egységre vonatkozik és nem egyedül csak a kliensre. Ez a szemlélet többnyire a családokkal és a kiscsoportokkal való munka során fontos. Egy adott rendszerben az interakciók által mindig hatnak egymásra a tagok, ezért a

működésben megjelenő bármiféle eltérés egy tag esetében, a rendszer összes tagjára kihat. (Dallos-Procter, 1989)

A rendszer minden szintjén vannak protektív és rizikó faktorok, melyek hatással vannak a személyiségfejlődésre. Az adott tényezők befolyásolhatják pozitívan vagy negatívan a személyiség fejlődését, attól függően, hogy protektív vagy rizikó tényező, illetve attól függően, hogy az egyén hogyan viszonyul, alkalmazkodik ezekhez a befolyásoló tényezőkhez. A megjelenő károsító és védő hatások nem mindig teremtenek egyensúlyt az adott rendszerszinten. Mivel az egyén sokféle rendszernek része, emiatt sokféle hatás éri. A védő és veszélyeztető tényezők hatása a személyiségre nem kérdéses. Lényegesen fontos a személyt körülvevő egyének védő, támogató és segítő magatartása, mely a rizikó faktorokat nem csak ellensúlyozza, hanem elhárítja, megszünteti, illetve az egyént támogatva segíti őt abban, hogy elkerülje a veszélyeket, vagy könnyebben elviselje azok meglétét, érték ezalatt egy olyan jellegű rizikó tényezőt, mely nem megszüntethető, mint pl. egy súlyos trauma vagy sérültség.

A szociális munkás az a szakember, aki e fent leírt magatartást megtestesíti, akinek ez a magatartása nemcsak személyiségbeli jellemzője, hanem hivatásbeli kötelessége és egyben mint a szakma képviselőjének célja és feladata is.

6. Mentálhigiénia/lelki egészségvédelem

6.1. Egészség és jól-lét, avagy az egyén megküzdését meghatározó tényezők

Az egészség meghatározza az egyén jól-létét és mindez fordítva is igazolt állítás. A jól-lét fogalma alatt a személynek a lelki egészsége, a lelki egyensúlya érthető, melyet meghatároz az egyén hangulata, érzelmei, érzései, önértékelése, önbizalma.

A fizikai egészség hiánya hatással van a lelki egészségre és a lelki egészség is kihat a fizikai egészségre. A lelki egészséget nem csak a fizikai egészség határozza meg, hanem a környezeti hatások, a rendszer minden szintjén fellelhető rizikó és protektív faktorok.

A lelki egészség kritériumai Jahoda szerint a következők: uralom a környezet felett, adekvát valóságérzékelés, integráltság, pozitív tisztelet és elfogadás mások iránt, folyamatos fejlődés/növekedés az önmegvalósítás irányában, autonómia. Becker a kritériumokat a következőkkel bővíti: képességek, öncentrálás/önkontroll, jólét/lelki egyensúly, saját értékek tudata, expanzivitás, késztetés/késztetési erők, míg Tudor szerint a lelki egészség ismérvei a megküzdési képesség, feszültségek és stresszek uralmának képessége, megfelelő énkép és önazonossági érzés, önértékelés, változási képesség, szociális támogatások igénybevétele/társadalmi mozgalmakban való részvétel. (Buda, 2003, 20-21.old.)

A szociális munkásnak nagy szerepe van a serdülők és fiatalok lelki egészségének védelmében, mint mentálhigiénés szakembernek. A serdülőkori/fiatalkor élettani krízis szakaszában a segítő szakember részéről fontos a támogató magatartás, illetve nagyon fontos a kliensek érdekképviselése, az érzékenyítés ez iránt a korosztály iránt, hiszen a serdülőkori/ fiatalok nagy feladatnak néznek elébe, mely feladat nem csak a tanulás, az érettségi vizsga, hanem a felnőtté válás nagy kihívása.

A XXI. századi gyermekek, serdülők és fiatalok nagyon sok nehézséggel/veszéllyel találják szembe magukat, egyre inkább csökken a család és környezet védő jellege, hiszen társadalmunkat az individualizáció jellemzi, továbbá a globalizáció negatív hatásai sem elhanyagolható tényezők, melyek a kommunikációs csatornákon keresztül özönlnek a gyermekekre. A korábban tranzakcionális országunk a drogkereskedelem szempontjából mára már fogyasztó országgá vált, és éppen a serdülők az egyik legszenzitívebb korosztály a drogfogyasztás szempontjából. Ebben a kialakuló új és kihívásokkal tele helyzetben a segítő szakemberek felelőssége és feladata óriási, nem kevésbé az iskola és a szülők felelőssége is egyaránt, azonban a szülő gyakori esetben nem is informált a ma veszélyeiről. Sokkal inkább veszélyeztetett csoportnak számít az intézetben felnevelkedett gyermekek, hiszen személyiségüket sokkal több kockázati tényező befolyásolja.

Ebben az új még sokak számára ismeretlen veszélyekkel tele élethelyzetekben a serdülők és fiatalok a különböző lelki betegségek tüneteinek, illetve a lélek betegségeinek/zavarainak széles skáláját produkálják, mely jelenséget nem lehet figyelmen és beavatkozásokon kívül hagyni, a segítő szakemberek feladata e területen is hangsúlyt kap.

II. Kutatási rész

1. Az intézet bemutatása, története

2. A felmérés bemutatása

2.1. Metaanalízis

2.2. A felmérés célja

2.3. A felmérés hipotézisei

3. A felmérés módszertani része

3.1. A minta kiválasztása

3.2. Az alkalmazott módszerek

4. A felmérés eredményeinek bemutatása

4.1. A kérdőívek egyéni kiértékelésének eredményei

4.2. A kompetencia-felmérés értékeinek kiértékelése

Konklúziók

Ajánlások

Beavatkozási terv

Bibliográfia

Melléletek

Bibliográfia

1. **Bernáth László – Sólymosi Katalin**, szerk. (1997): *Fejlődéslélektan olvasókönyv*, Tertia Kiadó (A fejlődés meghatározó tényezői és elméletei, 7-28. old.)
2. **Buda Béla** (2003): *A lélek egészsége. A mentálhigiéné alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
3. **Carver, S. Charles – Scheier, Michael F.** (2003): *Személyiségpszichológia*. Osiris kiadó, Budapest
4. **Cole, Michael – Cole, Sheila R.** (2006): *Fejlődéslélektan*. Osiris kiadó, Budapest
5. **Gerevich József**, szerk.(1997): *Közösségi mentálhigiéné*. Animula Kiadó, Budapest (Komlósi Piroska, A család támogató és károsító hatásai a családtagok lelki egészségére. A család helyzete a társadalomban, 13-34.old.)
6. **Jávorszky Edit** (2001): *Fejlődépszichológia*. Edutech kiadó, Sopron
7. **Vekerdy Tamás** (1997): *Kicsikről nagyoknak. 2. rész. Az iskoláskor*, Park Könyvkiadó, Budapest
8. **SSSS projekt**, BBTE, Kolozsvár (www.successcolar.ro)
9. **Monitor Oficial** 822/12. IX. 2005